

הרב שמואל אריאל

במשנה

בירור המושג

המונח "משנה" בלשונו משמעו ספר מסוים - ששה סדרי משנה שערך ר' יהודה הנשיא. אולם, בדברי חז"ל משמעותו היא שונה. אנו מוצאים (בבא מציעא לג, א; כריתות יג, ב; ועוד) שכבר התנאים השתמשו במונחים "משנה" ו"תלמוד", אף שספרים אלה טרם היו כתובים בזמנם. הדבר מלמדנו שמונחים אלה במקורם אינם מציינים ספרים מסוימים, אלא תחומי לימוד. וכך כותב רש"י (בבא מציעא שם, ד"ה "משנה", "שלמדו חכמה") בביאור מונחים אלה:

משנה - כמו שהן שנויות, ואין טעמן מפורש בהן...
סברת טעמי המשנה... והוא נקרא תלמוד.

דהיינו, המונחים הללו מקבילים למה שמכונה בימינו "בקיאות" ו"עיון" - ה"משנה" היא שינון, ידיעת ההלכות כפי שהן, ללא עיסוק בטעמיהן וסברותיהן; ואילו התלמוד הוא בירור הטעמים והסברות של ההלכות. שני תחומי לימוד אלה היו קיימים בכל הדורות, וכאשר נכתב אחר כך ספר המשנה, הוא נקרא "משנה" משום שבמהותו הוא שייך לתחום זה - בדרך כלל מופיעים בספר המשנה פסקי הלכות ללא טעמים. (וכך גם לגבי התלמוד - הוא נקרא כך משום שהוא כולל את המשא ומתן לבירור טעמי ההלכות שבמשנה).

המתח שבין המשנה לבין התלמוד

כידוע, יש בדורנו לא פעם מתח בין התחומים הללו - יש העוסקים רק בלימוד עיוני, ומתייחסים אל לימוד הבקיאות כשטחיות, ומאידך יש הפוסלים את לימוד העיון כ"פלפולים של הבל", ודורשים לעסוק אך ורק בבקיאות ובשינון הלכה. מתח זה אינו חדש, ומתבטא ברבים ממאמרי חז"ל, עד כדי הביטוי החרף בבבא מציעא ל"ג ע"א:

שונאיכם - אלו בעלי משנה

ומסביר רש"י שם:

* ראש כולל הלכה בישיבת ירוחם.

שנאיכם אלו בעלי משנה – ששונאין בעלי גמרא, לפי שבעלי גמרא אומרים על בעלי משנה שהן מבלי עולם.

באותו דף, עוסקת הגמרא בשאלה באיזה תחום על האדם לבחור:

תנו רבנן: העוסקין במקרא – מדה ואינה מדה, במשנה – מדה ונוטלין עליה שכר, בתלמוד – אין לך מדה גדולה מזו; ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד. הא גופא קשיא – אמרת: בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו, והדר אמרת: ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד!?

– אמר רבי יוחנן: בימי רבי נשנית משנה זו, שבקו כולא עלמא מתניתין ואזלו בתר תלמודא. הדר דרש להו: ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד.

ומסביר רש"י שם:

בימי רבי נשנית משנה זו. הא דקתני תלמוד אין לך מדה גדולה מזו. לפי... (שבימי רבי)... וכשנתקבצו אמר כל אחד מה ששמע, ונתנו לב לברר טעמי המחלוקת, דברי מי ראויין לקיים... לפיכך אמרו בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו, שיתנו לב לטעמי המשנה.

שבקו כולי עלמא מתניתין. מלחזור על גרסת משנתם: ואזלו בתר תלמודא. לחשוב בסברא:

הדר דרש להו הוי רץ למשנה. לפי שירא פן ישתכחו המשניות, ויחליפו שמות החכמים, ובמקום חיוב יאמרו פטור ובמקום אסור יאמרו מותר.

דווקא בימי רבי, עורך המשנה, עלה מאד ערכו של התלמוד, שהרי אי אפשר לערוך משנה, לפסוק את ההלכה למעשה, ללא בירור של טעמי הדעות כדי להכריע ביניהן. אך כאשר אנשים זנחו את שינון הדעות לטובת העיון והסברה, דרש להם רבי שחייבים הם לדבוק גם במשנה, לשנן ולשמר את ההלכות עצמן, ולא רק לעסוק בטעמיהן. אם אדם יחליף בין חכם לחכם ובין אסור למותר, לא יועילו לו כל הסברות שיפלפל על גרסה מוטעית זו.

דהיינו – המתח בין שתי האפשרויות אכן קיים, אך הדרכת חז"ל היא לאחוז גם בזה וגם בזה, ולא להתמקד באחד התחומים בלבד.

וכך נאמר במסכת סופרים (טו, ו):

אבל אמרו, נמשל המקרא במים, והמשנה ביין, והתלמוד בקונדיטון (– יין משובח). אי איפשר לעולם בלא מים, ואי איפשר לעולם בלא יין, ואי איפשר לעולם בלא קונדיטון. ואיש עשיר מתכלכל בשלשתן.

ישנם אנשים המתמקדים באחד התחומים. אולם "איש עשיר", אדם הרוצה להיות תלמיד חכם אמיתי, צריך להיות רב פנים, ולכלול את המקרא, הבקיאות והעיון גם יחד.

מעלותיה של המשנה

לכל אחד מן התחומים השונים יש מעלות מיוחדות, ומשום כך יש לאדם לעסוק בכלם, כדי להשיג את כל המעלות של כל התחומים. נתמקד כאן במעלותיה של המשנה.

בכמה מקומות מדגישים חז"ל שאי אפשר ללמוד באמת תלמוד ללא המשנה. ובלשונונו - אי אפשר לעסוק בעיון ללא בקיאות. כך למשל נאמר בשמות רבה פרשה י:

"מלך לשדה נעבד" ... ר' יהודה אומר: "מלך" - זה בעל תלמוד, "לשדה נעבד" - זה בעל משנה, שהוא סודר לפניו ההלכה.

בעל התלמוד הוא לכאורה ה"מלך", שעוסק ברמה הגבוהה ביותר של לימוד התורה. אך לפתע הוא הופך ל"עבד" לאותו בעל משנה שמסדיר לפניו את ההלכה. כל העיון המעמיק של התלמוד בא להסביר את אותן ההלכות שבמשנה, וללא המשנה אין מקום לתלמוד.

וכך בהוריות י"ד ע"א, כאשר נשאלת השאלה מי עדיף, "סיני" (בעל בקיאות) או "עוקר הרים" (חרוף ומפולפל), עונה הגמרא:

סיני עדיף, דאמר מר, הכל צריכין למרי חטיא.

דהיינו - מוכר החיטה מספק את החיטים שאותן מעבד האופה ללחם. ובמקביל, הבקי מביא את "חומר הגלם" התורני שאותו מעבד החרוף והופך למוצר מוגמר, לתלמוד. אין מקום לפלפול ללא הבסיס של הידע התורני שאותו באים לבאר.

אולם, המשנה נצרכת לא רק כאמצעי כדי ללמוד כראוי את התלמוד, אלא קודם כל כערך עצמי. הגמרא בעבודה זרה י"ט ע"ב אומרת:

א"ר תנחום בר חנילאי: לעולם ישלש אדם שנותיו, שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד.

כאשר הרמב"ם (ת"ת א, יא) פוסק את דברי הגמרא הללו, הוא מבאר את המושגים:

שליש בתורה שבכתב, ושליש בתורה שבעל פה, ושליש יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו... וענין זה הוא הנקרא תלמוד

דהיינו, המשנה היא "תורה שבעל פה", מה שקיבל האדם מרבותיו, ואילו התלמוד הוא ההבנה וההעמקה שמתבונן האדם בעצמו באותה תורה שבעל פה. ברור שחלק מרכזי ביותר בתורה הוא הקבלה מן הדורות הקודמים. לא ייתכן שאדם יפנה את כל זמנו לעיון בסברות ויוותר על לימוד התורה שבעל פה, על הכרת המקורות הבסיסיים של התורה - תנ"ך, משנה וגמרא, ספרי ההלכה היסודיים, וכדומה.

במדרש (ספרי זוטא פסקא יח) אנו מוצאים, שבין התחומים הללו יש הבדל רוחני:

"משמרת אהל מועד" - זו משנה. "לכל עבודת האהל" - זה תלמוד.

המשנה היא "משמרת", העברת מסורת הדורות בנאמנות מן הדור הקודם אל הדור הבא, ללא גירעון או תוספת. בעוד שהתלמוד הוא "עבודה", פיתוח ויצירה בתוך התורה שבעל פה. שני הצדדים נחוצים, וכבר אדם הראשון נצטווה "לעבדה ולשמרה". אך הצד של השמירה, יש בו נקודה משמעותית של ענווה, של ביטול האני. מי שמוותר על הבקיאות ומפנה את כל עיסוקו לעיון, מוותר על המשמרת, על הקבלה מן הדורות הקודמים, ומעמיד במרכז את עצמו, את החידושים והסברות שהוא מחדש בתורה.

סבורני שהדברים נוגעים במיוחד לבני דורנו - בלימוד העיון ישנו עמל קשה, אך בצדו יש סיפוק מדי, של הבנות וסברות המתחדשות לאדם. ואילו בלימוד הבקיאות, העבודה היא הרבה יותר "אפורה", שינון של עוד פרט ועוד דף. הנכונות של האדם לעמול באופן כזה מבטאת את ההתבטלות שלו כלפי דבר ה' - הצידוק ללימוד הוא עצם העובדה שהקב"ה ציווה מצוות והלכות אלה, ולכן אני עוסק בהן, גם אם אינני "מתחבר" אליהן כרגע, ולא בכל עת אני מוצא את הסיפוק של החידוש והברק כמו בלימוד העיון.

נקודה דומה ניתן למצוא במדרש ויקרא רבה (פרשה כא):

ר' אלעזר בשם ר' יהושע בן לוי אמר: עמוד ברזל משנה.

המשנה היא "עמוד ברזל", דבר קבוע, שאינו זז ממקומו. בניגוד לתלמוד, שיש בו סברות לכאן ולכאן, הרי המשנה היא דבר קבוע, "עובדות בשטח", הכרת מה שכתוב ומופיע במקורות. לא פעם ניתן לראות תלמידים המעלים סברות שונות, בשעה שהתשובה לנושא שבו הם דנים נמצאת במפורש במקורות, אלא שהם לא

למדו אותם ומחפשים את התשובה בסברתם שלהם. לימוד הבקיאות מחנך את האדם לענוה, ליחס של כבוד לעובדות, לחפש את התשובות במקורות, "ואל בינתך אל תישען".

ושוב - לדברים אלו משנה חשיבות בדורנו, בעידן הפוסט מודרני, שבו אנשים סבורים שיש מקום לכל מחשבה ולכל סברה. העיסוק בבקיאות מחנך את האדם להכרה שישנן אמיתות קבועות, שרק על גביהן ניתן לבנות את מגדלי החשיבה והסברה.¹

1. המאמר נכתב במקורו לזכרו של גבריאל חוטר הי"ד, שנפל בפיגוע בישיבת עתניאל. דומני שהדברים מתאימים ביותר לדמותו של גבריאל, שהקדיש חלק נכבד מלימודו לרכישת בקיאות בכל מקצועות התורה, ועמד בענווה גדולה מול הים הגדול של תורת ה'. ויהי רצון שנזכה ללמוד מדמותו המאירה.